

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

TRANSCHEGARAVIY GIDRORESURLARDAN BARQAROR FOYDALANISHNING
SIYOSIY-HUQUQIY MEKANIZMLARI VA ULARNING FALSAFIY-MA'NAVIY ASOSLARI

2-IYUN
2026-YIL

Qo'qon shahri,
Qo'qon davlat universiteti

Xalqaro
miqyosda

SUV — UMUMINSONIY MEROSMI YOKI MILLIY SUVEREN BOYLIK? (FALSAFIY VA MA'NAVIY TAHLIL)

Xudoberdiyev Jamoliddin Xusanboy o'g'li

Qo'qon davlat universiteti Milliy g'oya va huquq kafedrası o'qituvchisi

Yoqubova Hilola Baxtiyorjon qizi

Qo'qon davlat universiteti Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi
yo'nalishi talabasi

Annotatsiya: Maqolada Markaziy Osiyoda Amudaryo va Sirdaryo kabi transchegaraviy daryolar atrofidagi suv masalalari nafaqat siyosiy va iqtisodiy, balki chuqur falsafiy va axloqiy dilemmani ham keltirib chiqarishi, Sovet Ittifoqidan keyin mustaqil davlatlar paydo bo'lishi bilan bu daryolar yangi chegara ziddiyatlariga aylanishi, yuqori oqimdagi davlatlar (Qirg'iziston, Tojikiston) suvni gidroenergetika uchun ishlatishni xohlasa, pastki oqimdagi davlatlar (O'zbekiston, Qozog'iston, Turkmaniston) irrigatsiya va qishloq xo'jaligi uchun suvni talab qilishi masalalari falsafiy jihatdan tahlil qilinadi.

Аннотация: В статье проводится философский анализ того факта, что водные проблемы, связанные с трансграничными реками, такими как Амударья и Сырдарья в Центральной Азии, порождают не только политические и экономические, но и глубокие философские и этические дилеммы; что с появлением независимых государств после Советского Союза эти реки стали новыми пограничными конфликтами; и что страны, расположенные выше по течению (Кыргызстан, Таджикистан), хотят использовать воду для гидроэнергетики, в то время как страны, расположенные ниже по течению (Узбекистан, Казахстан, Туркменистан), нуждаются в воде для орошения и сельского хозяйства.

Abstract: The article philosophically analyzes the fact that water issues around transboundary rivers such as the Amu Darya and the Syr Darya in Central Asia pose not only political and economic, but also profound philosophical and ethical dilemmas, that with the emergence of independent states after the Soviet Union, these rivers have become new border conflicts, and that upstream countries (Kyrgyzstan, Tajikistan) want to use the water for hydropower, while downstream countries (Uzbekistan, Kazakhstan, Turkmenistan) demand water for irrigation and agriculture.

Kirish.

Insoniyatning eng qadimiy va muqaddas resursi — suv bugungi kunda eng keskin ziddiyatlar manbaiga aylangan. Ayniqsa, Markaziy Osiyoda Amudaryo va Sirdaryo kabi transchegaraviy daryolar atrofidagi masalalar oddiy texnik yoki iqtisodiy muammo emas, balki chuqur falsafiy, axloqiy va ma'naviy dilemmaga aylanmoqda. Sovet Ittifoqining parchalanishidan keyin bu daryolar yangi milliy chegaralar bilan bo'lingan holda, yuqori oqim va pastki oqim davlatlari o'rtasida doimiy keskinlikni

keltirib chiqarmoqda. Bir tomondan, suvni milliy suveren boylik sifatida ko'rish va undan o'z manfaatlarida foydalanish talabi kuchaymoqda, ikkinchi tomondan esa, suvning tabiatiga ko'ra chegaralarni tan olmasligi va butun insoniyat uchun umumiy ne'mat ekanligi haqidagi g'oyalar kuchaymoqda. Suv masalasining bu ikki tomoni o'rtasidagi ziddiyat nafaqat siyosiy va huquqiy, balki falsafiy va ma'naviy mazmunga ega. Suvni "meniki" deb da'vo qilish huquqimi yoki u butun insoniyatning umumiy merosi sifatida saqlanishi kerakmi? Bu savol Stoiklar, Immanuel Kant va Hans Jonas kabi mutafakkirlarning kosmopolit falsafasi bilan milliy suverenlik tamoyillari o'rtasidagi to'qnashuvni ochib beradi. Shu bilan birga, Islom diniy ta'limotlari, sufiylarning ramziy talqinlari va zamonaviy ekologik ma'naviyat (eco-spirituality) suv masalasiga yangicha ma'naviy yondashuvni taklif etadi. Ushbu maqola suv masalasini falsafiy va ma'naviy nuqtai nazardan tahlil qiladi. Kosmopolit yondashuv va suverenistik nuqtai nazar o'rtasidagi ziddiyatni ko'rib chiqib, Islomiy an'analar, sufiylik va zamonaviy ekologik ma'naviyat orqali transchegaraviy hamkorlikning ruhiy asoslarini izlaydi. Asosiy savollar: Suvni "meniki" deb da'vo qilish ma'naviy jihatdan qanchalik o'rinli? Kelajak avlodlar oldidagi mas'uliyat (intergenerational justice) suv siyosiyatini qanday o'zgartirishi kerak?

Maqolaning maqsadi. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi transchegaraviy suv resurslari masalasini siyosiy-huquqiy doiradan chiqarib, uni falsafiy va ma'naviy tahlil obyekti sifatida ko'rib chiqishdir. Maqola quyidagi vazifalarni bajarishni ko'zlaydi:

Suvni "umuminsoniy meros" (common heritage of mankind) deb hisoblaydigan kosmopolit-falsafiy yondashuv bilan suvni "milliy suveren boylik" deb ko'radigan suverenistik nuqtai nazar o'rtasidagi ziddiyatni chuqur tahlil qilish;

Islomda suvning "umma mulki" sifatidagi maqomini, sufiylarning suv ramziy talqinini (tozalik, hayot va ilohiy rahmat) va zamonaviy ekologik ma'naviyatni asos qilib, transchegaraviy hamkorlikning ma'naviy asoslarini ochib berish;

"Suvni 'meniki' deb da'vo qilish ma'naviy jihatdan qanchalik o'rinli?" va "Kelajak avlodlar oldidagi mas'uliyat (intergenerational justice) transchegaraviy suv siyosiyatini qanday o'zgartirishi kerak?" degan asosiy savollarga javob izlash.

Maqola oxirida suv masalasini faqat manfaatlar to'qnashuvi emas, balki insoniyatning ma'naviy kamoloti va mas'uliyatining sinovi sifatida talqin etishga harakat qiladi. Bu talqin Markaziy Osiyo davlatlari uchun nafaqat amaliy, balki axloqiy va ruhiy jihatdan ham muhim ahamiyatga ega.

Falsafiy yondashuvlar: Kosmopolitizm va suverenizm o'rtasidagi ziddiyat

Kosmopolit-falsafiy yondashuv suvni umuminsoniy ne'mat sifatida ko'radi. Stoiklar (masalan, Zeno va Chrysippus) butun insoniyatni yagona "kosmopolis" — jahon shahri fuqarolari deb hisoblagan. Ular uchun inson tabiati va aql bir xil bo'lib, sun'iy chegaralar o'rtasidagi farqlar ikkinchi darajali. Kantning "abadiy tinchlik" g'oyasi ham shunga yaqin: davlatlar o'rtasidagi munosabatlar axloqiy qonunlarga asoslanishi kerak, chunki insoniyat yagona jamiyatdir. Zamonaviy kontekstda Hans Jonasning "mas'uliyat etikasi" (ethics of responsibility) muhim ahamiyatga ega. Jonas texnologik kuchning o'sishi insoniyatni kelajak avlodlar va tabiat oldida yangicha mas'uliyatga undaydi. Uning imperativi: "Shunday harakat qilki, sening harakatingning oqibatlari haqiqiy insoniy hayotning davomiyligi bilan mos tushsin." Bu suv resurslariga nisbatan qo'llanilganda, hozirgi avlodlarning haddan tashqari

iste'moli yoki ifloslantirishi kelajak avlodlarning huquqlarini buzishi mumkinligini bildiradi.

Suverenistik nuqtai nazar esa suvni milliy suverenlikning bir qismi deb biladi. Bu yondashuvga ko'ra, davlat o'z hududidagi resurslarni himoya qilishga va ulardan o'z fuqarolari manfaati uchun foydalanishga haqli. Amudaryo va Sirdaryo misolida bu ziddiyat aniq ko'rinadi: yuqori oqim davlatlari suvni o'z energetika ehtiyojlari uchun ishlatishni suveren huquq deb hisoblasa, pastki oqim davlatlari tarixiy foydalanish huquqlarini (Sovet davridagi taqsimot) ta'kidlaydi. Bu yondashuv realistlik xalqaro munosabatlarda kuchli, chunki suv xavfsizligi milliy xavfsizlikning bir qismiga aylangan.

Ziddiyat shundaki, kosmopolit yondashuv idealistik, ammo amaliy cheklovlarga duch keladi, suverenizm esa qisqa muddatli manfaatlarni ustun qo'yib, uzoq muddatli ekologik falokatlarga (Aral dengizi qurishi kabi) olib kelishi mumkin.

Islomda suv ilohiy ne'mat va umumiy mulk sifatida talqin etiladi. Payg'ambar Muhammad (s.a.v.) hadisi: "Musulmonlar uch narsada sherikdir: o'tloq, suv va o't" (Abu Dovud, Ibn Moja). Suv "umma mulki"ga yaqin, uni shaxsiy yoki milliy monopoliyaga aylantirish taqiqlanadi. Qur'onda suv hayot manbai sifatida ta'kidlanadi: "Biz har jonli narsani suvdan yaratdik" (Anbiyo, 30). Bu suvni nafaqat insonlar, balki butun yaratilish uchun umumiy resurs qiladi.

Sufiylikda suv ramziy ma'no kasb etadi: tozalik, hayot, ilohiy rahmat va birlik ramzi. Suv oqimi kabi ma'naviy sayr (sayr ila'lloh) doimiy harakat va oqishni ifodalaydi. Ibn Arabiy kabi mutafakkirlar suvni "yagona suv" (one water) orqali birlik va ko'plik munosabatini tushuntiradi — suv bir, ammo turli idishlarda turli shakllarda ko'rinadi. Bu falsafada suv chegaralardan ustun, u butun insoniyatni birlashtiruvchi ramzdir.

Zamonaviy ekologik ma'naviyat (eco-spirituality) bu an'analarni Deep Ecology (Arne Naess) bilan bog'laydi: inson tabiatdan alohida emas, balki uning bir qismi. Suv tanqisligi sharoitida "boshqa" davlatni raqib emas, balki taqdirdosh sifatida ko'rish ma'naviy kamolot talab qiladi.

Asosiy savollar tahlili

1. Suvni "meniki" deb da'vo qilish ma'naviy jihatdan qanchalik o'rinli?

Bu da'vo qisman o'rinli, chunki milliy suverenlik fuqarolarning hayotiy ehtiyojlarini himoya qiladi. Ammo haddan oshsa, u egoizm va adolatsizlikka aylanadi. Islomiy nuqtai nazardan suvni to'plash yoki boshqalardan mahrum qilish gunohdir. Stoiklar va Kant nuqtai nazaridan esa "meniki" tamoyili sun'iy chegaralarga asoslanib, insoniyatning umumiy aql va tabiatiga zid keladi. Ma'naviy jihatdan to'g'ri yo'l — suvni mas'uliyat bilan boshqarish va adolatli taqsimlash.

2. Kelajak avlodlar oldidagi mas'uliyat transcengaraviy suv siyosiyatini qanday o'zgartirishi kerak?

Jonasning mas'uliyat etikasi bu yerda markaziy o'rin tutadi. Hozirgi avlodlarning qarorlari (to'g'onlar qurish, suvni ortiqcha sarflash) kelajakda suv tanqisligini kuchaytirishi mumkin — Amudaryo va Sirdaryoda muzliklar erishi va suv kamayishi prognozlari bor. Intergenerational justice suv siyosiyatini uzoq muddatli barqarorlikka yo'naltirishi kerak: mintaqaviy hamkorlik, suvni tejash texnologiyalari, ekologik monitoring va huquqiy bitimlar orqali. Bu nafaqat siyosiy, balki axloqiy majburiyatdir.

Xulosa

Suv nafaqat resurs, balki falsafiy va ma'naviy sinovdir. U umuminsoniy meros sifatida kosmopolit va diniy qadriyatlarni talab qiladi, ammo milliy suverenlik real siyosiy haqiqatni hisobga olishni talab etadi. Ideal yechim — ikkalasining sintezi: suveren huquqlarni hurmat qilgan holda, umumiy mas'uliyat va ma'naviy birlik asosida hamkorlik qilish. Markaziy Osiyoda Amudaryo va Sirdaryo tinchlik va barqarorlik ramziga aylanishi mumkin, agar davlatlar suvni nafaqat bo'lishish, balki birgalikda saqlashni o'rganishsa. Bu talqin bizni o'zimizni va kelajak avlodlarni o'ylashga, "men"dan "biz"ga o'tishga undaydi. Suv — hayot, demak, u birlashtirishi kerak, bo'lmasligi.